

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

piece and the only one possessing some signs necessary for dating. Fragments of Dionysiac Sarcophagi from Biskupija, and other places belong to the late period and could be dated between 240 and 250 AD. The similarities and parallels between the fragments of sarcophagi from the Eastern coast and the remains of similar sarcophagi in the possession of various museums throughout the world are given with precision for every fragment described in the book. The difficult problem of chronology was successfully analyzed by the author who had an original and apparently correct approach in his attempt to find the right solution. By putting together all preserved pieces from one theme and by identifying their mutual relationship the author defined the

theme development and that helped him to establish the relative chronology. Unfortunately absolute chronology presented even a larger problem, which Nenad Cambi managed to solve and classify his finds into different periods.

Study of the Attic Sarcophagi helped to establish the trade routes by which these Attic Sarcophagi found its way into Dalmatia. An interesting account of the distribution of sarcophagi and arrangements of cemeteries was given in the last chapters.

Clear thoughts, a language easy to understand, gifted descriptions and excellent illustrations in the text will enable both, scientists and common readers alike, to enjoy in this lovable book.

Sofija Živanović

ЈУЛИЈАН ИМПЕРАТОР, ИЗБРАНИ СПИСИ

НИРО „Књижевне новине“, библиотека „Кристали“ 6, избор и предговор Драгош Калајић; превод са старогрчког и напомене Александар Поповић, Београд 1987, 216. стр.

У првом колу библиотеке „Кристали“ издавачке куће „Књижевне новине“ из Београда објављени су *Избрани списи Јулијана Императора*. Како и сам наслов казује, ова књига, представља избор целокупног књижевног опуса позноантичког владара и писца Флавија Клаудија Јулијана (стр. 331—363). Текстове је превео и коментаре саставио Александар Поповић. Библиографске напомене преводиоца служе као упутство за боље и потпуније сагледавање како историјског позађа одабраних текстова тако и поступака при преводу. Предговор је написао и избор сачинио Драгош Калајић.

Одабрани списи су представљени и преведени у књизи овим редом: *Химна краљу Хелију* (стр. 49—78); *Писмо Атијанима* (стр. 81—100); *Мисопогон* или *Брадо-мрзац* (стр. 103—138); *Против Га-*

лилејаца (стр. 141—187); *Фрагмент писма свештенику* (стр. 191—208); *Писмо свештенику* (стр. 209—211); *Јулијан преосвештенику Теодору* (стр. 212—214); спис посвећен Јулијановом пријатељу *Евагрију* (стр. 215—216).

Према је Јулијан био образован у најбољим школама и код најпознатијих филозофа и ретора свога времена, трагови писања „на брзу руку“ нису ипак могли остати скривени. Свестан ове чињенице, преводилац је на самом почетку био пред тешким задатком. С једне стране, филолошки верно следећи оригинал, морао је стилски нијансирано представити Јулијана владара, писца, филозофа, ретора. Са друге стране, пак, уклањати неравнине у тексту где год је то могуће како би и превод сам по себи био допадљив савременом читаоцу коме је непознат језик оригинала. Да би постигао тај циљ, преводилац је

дуге реченице у оригиналу, често претрпане партиципским конструкцијама, ради јасноће делио на мање синтактичке целине, али проблеми при преводу нису тиме исцрпљени.

При преводу *Химне краљу Хелију*, дакле на самом почетку, јавило се питање стручне терминологије, посебно филозофске. Ако на одабране списе у овој књизи гледамо као на затворену целину, онда примећујемо да је преводилац, што се терминологије тиче, најтежи задатак морао решити већ у првом тексту. Поменућемо овде само кључне термине у *Химни краљу Хелију*. То су *poetos kosmos* за који наш преводилац узима латинску туђицу у нашем језику *интелигибилни свет*. Истим поступком разрешава и грчко *poeros kosmos* са *интелектуални свет*. Трећи кључни појам *aisthetos kosmos* преводи нашим термином *чулни свет*. Поменућемо још један важан грчки термин који се јавља уз Хелија као његов епитет и одређење. Како се Хелије убраја међу интелектуална божанства, па стога припада средишњем свету, отуда је и његово одређење најчешће изражено грчким *mesotes* (*средишњост*). Јулијан је по свој прилици преузео овај грчки термин од Аристотела, код кога се *mesotes* јавља у значењу посредника између двеју крајности (Arist. *De anima*, 424a, 4). Наравно, постоје и другачија решења ових термилолошких питања, али без обзира на то за који се поступак опредељује аутор или преводилац, овакви термини нужно захтевају и додатна објашњења.

Ако *Химна краљу Хелију* у највећој мери показује Јулијана филозофа, преостали списи, додуше у неједнакој мери, најављују Јулијана ретора. *Писмо Атињанима*, Јулијан започиње дугом реченицом коју наш преводилац тачно дели на мање, али заокружене реченичке целине. Наводимо прву реченицу која у реторици представља познату *captatio benevolentiae*: „Ваши преци су извршили многе подвиге због којих и ви данас можете бити по-

носни, као што су они били некада.“ Истим реторским маниром, само још зачињеним јетком сатиром, Јулијан саставља дело *Мисопогон* (*Брадодрзац*). Јулијан се том сатиром обрачунава са незахвалним становницима Антиохије. У овоме низу, спис *Против Галилејаца* као да зауставља Јулијаново реторско перо. Ако се спис *Против Галилејаца* у Јулијановим сабраним делима, у издању Loeb Classical Library, изувез неколико фрагмената, налази на самом крају, није ли требало размишљати и о другачијем распореду међу изабраним списима у овој књизи која је пред нама.

Преводилоцу су се у овим текстовима наметале и потешкоће око тачног поимања и преношења специфичних значења појединих термина из хришћанске сфере. Стандардни речници класичног грчког језика, обично не наводе таква значења. Стога је Александар Поповић, како и сам казује у напоменама, такве термине узимао у истом преводу онако како се они јављају код Вука и Даничића у тексту *Библије*. Да би уједначио текст и остварио складану целину, Александар Поповић је све библијске наводе које користи Јулијан, узимао такође према Вуковом и Даничићевом преводу.

Поменути смо да је Јулијан своје реторско умеће у највећој мери показао у писмима. Последње у низу, оно које Јулијан пише пијателу Евагрију, у целости је састављено у духу реторске екфрасе. Основни реторски захтев — да описани предмет буде тако живо представљен као да га гледамо својим очима *sub oculos subiectio* — у потпуности је испуњен. У дивним пределима које Јулијан слика има места и за књигу с којом је друговао целог живота. Ево кратког одсека у преводу Александра Поповића: „То место ти пружа дубоки мир ако онде прилегнеш читајући некакву књигу, а затим, док одмаш очи, најпријантије је проматрати лађе и море. Као сасвим малом дечаку то ми се чинило најпријатнијим летњим пребива-

лиштем: јер има и дивне изворе и љупко место за купање и башту и дрвеће.“

Готово је непотребно истицати да је Јулијан најближи модерном читаоцу управо овим писмом у форми екфрасе. Али с друге стране, у време у коме се наново јавља занимање за окултизам и неоплатоничарска учења, данашњем читаоцу би могао бити занимљив и први спис у овоме низу — *Химна краљу Хелију*. Тако готово неочекивано добијамо целину састављену од изабраних Јулијанових списа која је подједнако пријемчива са оба своја краја.

На крају реч-две о предговору. Колико год се Александар Поповић трудио да својим преводом и коментаром верно и пластично представи Јулијана владара, филозофа, ретора, да премости јаз између писца и његових столећима далеких читалаца, дотле га је Драгош Калајић, писац предговора, још више удаљио од њих. Ево како Калајић оцртава списатељску Јулијанову активност у последњој години његовог живота:

„Попут Odhinna који је суверен, војсковођа, бард, чувар меморије и дароватељ помоћи те савета — и Јулијан током последњих шеснаест месеци свога живота пружа чудесно полиморфан и фуриозан *performanse* интегралног човека, у сталном и неуморном усиљеном маршу кроз пределе сумрака, идеје Рима и распада империје.“ Ако овоме и није потребан коментар, онда свакако треба поменути и Калајићев „оригиналан“ поступак при транскрипцији имена. Имена као што су Констанцијо Хлор, Дион Крисостомо, Тимајо, Амијан Марцелино су очигледно погрешно пренесена у наш језик из неке студије на италијанском језику.

Без обзира на неке могуће ситуације пропусте и предговор који је интониран у складу са ставовима енглеског историчара Едварда Гибона према хришћанству, одавно превазиђенима у науци, књига је у целини драгоцено штиво, корисно и пријатно за читање.

Војислав Јелућ

CATALOGUE DES MANUSCRITS TURCS DES COUVENTS FRANCISCAINS EN BOSNIE ET HERZEGOVINE

Katalog turskih rukopisa Franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini, obradio Vančo Boškov. Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XV, Sarajevo 1988, 155 str.

Les collections de manuscrits orientaux — arabes, persans et turcs — il y en a environ 30 000 d'après Vančo Boškov, sont en possession de nombreux établissements culturels — bibliothèques, archives, instituts, musées et même individuelles. Il faut quand même dire que les bibliothèques des couvents mentionnés possèdent aussi des manuscrits arabes et persans, mais l'auteur n'a concentré son attention que sur les manuscrits turcs.

Le catalogue rassemble 177 description de manuscrits turcs (142 en une seule partie et 35 en plu-

sieurs parties). Le nombre total de documents décrits est 199. La plupart des documents appartient à la collection de couvent de Mostar — 136,33 à la collection de couvent de Fojnica et 7 à la collection de couvent de Livno.

Dans ces collections on trouve des œuvres variées, comme des recueils (insa), des livres religieux islamiques, des recueils des poèmes (mecmuca)...

Il faut souligner un grand groupe des manuscrits qui rassemble des grammaires et des dictionnaires. Dans la collection du couvent de Fojnica on trouve six